

KRÓNIKA

KRISTÓ GYULA
(1939–2004)

Érzékeny veszteség érte a magyar történettudományt, főként a magyar középkorkutatást Kristó Gyula életének 65-ik esztendejében, 2004 januárjában bekövetkezett halálával. Ha ehhez hozzátesszük, hogy az elmúlt évek során Györffy György és Engel Pál is eltávozott az élők sorából, a magyar középkorkutatás valóban nehéz helyzetbe került. Külön is fájó veszteség Kristó professzor halála a Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának, a Történeti Intézetnek és a Középkori és Kora Újkori Magyar Történeti Tanszéknek. Kristó Gyula neve és munkássága szorosan összekapcsolódott az egyetemével, hiszen itt tanult egyetemistaként, s a diploma megszerzése után a Történeti Intézet tudós tanáraként oktatott több mint négy évtizeden át, jóformán haláláig. A veszteséget csak két dolog enyhíti valamelyest. Az egyik, hogy Kristó Gyula számos értékes könyvet és tanulmányt alkotott, amelyek bizonyosan megőrzik szellemét és munkásságát a jövőben is. A másik, hogy jó tanárhoz méltóan szellemi műhelyt alakított ki, és sok tanítványt nevelt, akik egy része a szegedi egyetemen, más részük pedig más egyetemeken, vagy levéltárakban és kutatóhelyeken szolgálta és szolgálja a magyar medievisztika ügyét.

Kristó Gyula 1939. július 11-én, Orosházán született. Általános és középiskolai tanulmányai után 1957–1962 között a szegedi József Attila Tudományegyetem hallgatójaként szerzett történelem–magyar, illetőleg latin szakos tanári oklevelet. A tanári diploma megszerzése évében, 23 évesen már egyetemi doktori (bölcsészdoktori) címet is szerzett. Végzése után maradt a Történeti Intézetben, a Középkori és Kora Újkori Magyar Történeti Tanszéken előbb tanársegédi, majd adjunktusi, docensi és egyetemi tanári beosztásban. Lendületesen haladt előre a tudományos munkában; 1969-ben elnyerte a kandidátusi, 1977-ben pedig a történettudományok doktora (akadémiai doktor) fokozatokat. Tudományos tevékenysége elismerésül 1998-ban akadémikussá, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választották. Tudományos

munkássága mellett intenzív tudományos közéleti tevékenységet is folytatott. A szegedi egyetemen volt rektor (1982–1985), a Bölcsészettudományi Kar dékánja (1987–1989), a Történeti Intézet vezetője (1992–1993) és hosszú ideig tanszékvezető is (1983–1995). Tudományostestületek elnökeként (SZAB Történettudományi és Filozófiai Szakbizottsága) és tagjaként (MTA Történettudományi Bizottsága; MTA Tudományos Minősítő Bizottsága) végzett tudományszervező munkát. Sorozatszerkesztőként (pl. Anjou-kori oklevéltár; Szeged története; Szegedi középkor-történeti könyvtár) is tevékenykedett, folyóiratok szerkesztő bizottságában (Századok) vett részt. Tudományszervező tevékenységének fontos része volt a Szegedi Középkorász Műhely létrehozása, amely számos kötetet adott ki. Ide kell sorolni az egyetemi oktató munkához is kötődő medievisztikai doktorandusz program megalapítását 1994-ben, amelynek nem csak megszervezésében és irányításában volt döntő része, hanem a doktorandusz-képzésben oktatóként is jelentős szerepet vállalt. Tanári, tudományszervezői és tudósi pályafutását kitüntetésekkel, díjakkal is elismerték mind országosan (Szent Györgyi Albert-díj, Szűcs Jenő-díj), mind pedig egyetemén és városában (Kuuu Géza-díj; Csongrád megye alkotói díja; Szeged város díszpolgára).

E rendkívül szerteágazó tudományos munkásság leginkább maradó részét írásai jelentik. Kristó professzor alkotói tevékenységét a termékenység, a magasra tett mérce és a sokoldalúság jellemezte. Pusztán mennyiségi szempontból nézve is hatalmas életművet alkotott, amelynek egyik mutatója, a könyvek száma, éppen halálakor érte el az impozáns 101-es számot, amibe nem tartoznak bele az általa szerkesztett kötetek. A magyar és külföldi gyűjteményes kötetekbe írt és folyóiratokban megjelent tanulmányok, cikkek – nem is szólva a kisebb ismeretterjesztő írásokról, ismertetésekről stb. – tovább növelik ezt az önmagában is elismerésre méltó teljesítményt. Még inkább fontos szempont életművének értékelésekor írásai

igényessége. Kristó Gyula a feltárt történeti források szigorú forráskritikai elemzésére alapozta tudományos következtetéseit, elméleteit. Munkái stílusára a fiatalabb kori bonyolultabb, körmondatos szerkesztés után az 1980-as évektől az egyszerűbb, világos és logikus fogalmazás volt jellemző. Kutatásai a IX. századi magyar őstörténettől lényegében az Anjou-korig, a XIV. század végéig ölelték fel fél évezred magyar történelmét. Ezen belül tematikai sokszínűsége szinte zavarba ejtő, hiszen a gazdaságtörténeti, társadalomtörténeti, politikatörténeti kérdésekkel éppúgy foglalkozott, mint esztörténeti, kultúrtörténeti kérdésekkel. Az országos történet mellett helytörténeti munkássága is jelentős volt, de utalhatunk történeti segédtudományokkal, vagy éppen nyelvészettel kapcsolatos írásaira is. Nagyon nehéz egyes műveket kiemelni az életműből, s itt jelen sorok írójának szubjektív véleménye is mindenképpen közre játszik. Úgy vélem, hogy kiemelkedő fontosságú az Anjou-kori oklevéltár sorozata, amelynek főszerkesztője és több kötetének közreadója volt Kristó Gyula. Hasonlóképpen fontosnak ítélem meg a Korai magyar történeti lexikont, amelynek létrejöttében főszerkesztőként nagyon fontos szerepe volt, nélküle aligha jelent volna meg e hatalmas munka. Monográfiái közül kiemelném két őstörténeti munkáját (Levedi törzsszövetségétől Szent István államáig. Budapest, 1980; The Hungarians in the Ninth Century. Szeged, 1996), a feudális széttagolódásról írott művét (A feudális széttagolódás Magyarországon. Budapest, 1978) vagy a vármegyékről szóló nagy szintézisét (A vármegyék kialakulása Magyarországon. Budapest, 1988).

Az életmű általános, szükségképpen vázlatos méltatásában ehelyütt kell megemlékezni egy speciális kutatási területéről, hadtörténeti munkásságáról. Előre kell bocsátanom, hogy Kristó professzor nem tekintette magát hadtörténésznek, a hadtörténet nem tekinthető legfőbb kutatási területének. Legkedvesebb szakterületének a forrásfeltárást és kiadást, illetőleg forráskritikát (krónikakutatást) tartjuk, ezeken kívül talán a politikatörténet állt hozzá legközelebb. A forrásokat kutató történészként foglalkozott tehát a hadtörténettel, s az egyes hadtörténeti jelenségek, események vizsgálatakor mindenkor kitért gazdasági, társadalmi hátterükre, s tágabb összefüggésrendszerben mutatta be azokat. Bár kifejezetten hadtörténeti jellegű munkáinak

száma hatalmas életművéhez képest aránylag csekély, e művek a korszak hadtörténeti irodalmában hiánypótló és összegző jellegük miatt jelentősek. A hadtörténeti művek mellett több, kisebb-nagyobb munkájában is találkoztunk hadtörténeti részekkel, fejezetekkel.

Kristó Gyula első hadtörténeti jellegű írása – társszerzőként – éppen a Hadtörténelmi Közleményekben látott napvilágot valamivel több mint 30 éve, s a korai magyar határvédelemmel foglalkozott (Kristó Gyula – Makk Ferenc – Szegfű László: Szempontok és adatok a korai magyar határvédelem kérdéséhez. Hadtörténelmi Közlemények 1973. 635–660. o.). Ezt követően összesen négy könyve, egy nagyobb tanulmánya és több kisebb cikke foglalkozott a középkori magyar hadtörténelemmel a XIV. század végéig. E nagy témakörön belül több könyvében vizsgálta a magyar honfoglalás kiváltó két fontos háborút a bolgárokkal és a besenyőkkel. A honfoglalás katonai eseményei mellett elsősorban két korszak hadtörténete vonzotta, amelyeknek könyvet és tanulmányokat is szentelt. Az egyik témakört a magyar kalandozások jelentették, amelyek kutatása ugyan kétségkívül izgalmas, de korántsem könnyű, tekintve a szórványos és sokszor pontatlan középkori kútfőket. A döntő vereséggel végződött 955-ös Lech-mezei csatáról kisebb monográfiát írt, amely a Sorsdöntő történelmi napok című sorozatban jelent meg (Az augsburgi csata. Budapest, 1985). Kristó Gyula munkájában nem csak a csatáról adott alapos elemzést, hanem áttekintette a kalandozásokat és a magyar legírászatesebb bemeneteket, s a Kárpát-medence belső etnikai-népi viszonyairól is meggyőző képet vázolt fel. Több rövidebb cikke is jelent meg a kalandozásokról (pl. História 1986/6. 3. 127–132), illetőleg egyetemi jegyzetben (Magyar kalandozások – kalandozó magyarok. In: Fejezetek a régebbi magyar történelemből. I. [Szerk. Makk Ferenc.] Budapest, 1981. 37–53. o.) és tankönyvben (Magyarország története 895–1301. Budapest, 1988. 55–68. o.) is elemzést adott e hadjáratokról. A kalandozó akciók legírászatesebb bemutatását 1980-as őstörténeti könyve két fejezetében nyújtotta, amelyek a témakör mindmáig legjobb és legteljesebb összegzését jelentik (Levedi törzsszövetségétől Szent István államáig. Budapest, 1980. 229–392. o.). Értelmezése szerint a lovas nomád magyarok kalandozásai elsősorban zsákmányszerző vállalkozá-

sok voltak. E hadjáratok a honfoglalás előtt inkább törzsszövetségi, a X. században pedig egyre inkább törzsi keretek között folytak. Kristó professzor a kalandozásokhoz hasonló mélységig más külső háborúval nem foglalkozott, kár, hogy önálló nagyobb monográfiában nem foglalta össze idézett kutatásait, hiszen magyar nyelvű monografikus összegzése nincs a kalandozásoknak, csak régebbi, illetőleg nem teljes idegen nyelvű szintézisek (Lüttich, Fasoli, Vajay) állnak rendelkezésre. Kristó Gyula nagyszabású monografikus összegzést adott az Árpád-kor hadtörténetéről (Az Árpád-kor háborúi. Budapest, 1986), amelyben a fegyverekről szóló fejezetet Kovács László írta. E művében a honfoglalástól 1301-ig korszakokra bontva tekintette át a bel- és külháborúkat, s foglalkozott a hadviselés társadalmi és technikai feltételivel is. E műnek átdolgozott, elsősorban jegyzetapparátusát bővítő kiadása az elmúlt évben látott napvilágot (Háborúk és hadviselés az Árpádok korában. Budapest, 2003).

A másik kitérített hadtörténeti témakör az Anjou-kor első fele, Károly Róbert harcai a tartományurakkal. Kristó Gyula első hadtörténeti könyve éppen Károly Róbert 1312-es győztes csatájának alapos elemzését adta a résztvevők és szövetségeseik minuciózusan alapos bemutatásával (A rozgonyi csata. Budapest, 1978). E kisebb terjedelmű monográfia élvezetes és kiváló munka, annak ellenére, hogy sokkal inkább politika- és társadalomtörténeti jellegű, mint szorosan vett hadtörténet, hiszen csak a két fél hadmozdulatairól kapunk részletesebb képet, magáról a csatáról – források hiányában – csak rövid elemzést olvashatunk. Kristó Gyula nemrégiben a tartományurak elleni harcokról sok szempontból újat hozó nagy tanulmányt is készített, amelyben jól hasznosította az időközben megjelent Anjou-kori okmánytár kötetének új informá-

cióit (I. Károly harcai a tartományurak ellen. Századok, 2003/2. 297–347. o.). A tartományurak elleni harcokon túlmenően összegző szintézis is írt az Anjou-kor hadtörténetéről, amely az Árpád-kori hadtörténeti monográfia folytatását jelentette (Az Anjou-kor háborúi. Budapest, 1988). A fegyverekről szóló fejezetet ezúttal Pandula Attila készítette. E munkában alaposan elemezte Károly Róbert és Nagy Lajos belső és külső háborúit, a hadjáratok típusait és résztvevőit.

A kutatói és ezen belül elsősorban a hadtörténeti munkásság felvázolása után saját szubjektív megjegyzéseimmel zárom megemlékezésemet. Eddig ugyanis csak a tudósról és munkásságáról írtam. Szót kell ejtenem a tanárról és az emberről is. Először elsőéves hallgatóként találok velem, mint fiatal tanárral. Széleskörű tudása, és ahogy ezt át tudta nekünk adni, feledhetetlen élményt jelentett. Alapvetően zárkózott alkat volt, de később megnyílt azok előtt, akiket bizalmába fogadott. Magánügyekről, főleg betegségeiről így sem szívesen beszélt. Rendkívüli racionalitás, logika jellemezte a mindennapi életben is. Munkaszeretete, munkabírása legendás volt, sajnos egészségét sem kímélve dolgozott. Rendkívüli pontosság jellemezte, ami vonatkozott a napirendre, a határidők betartására és egyáltalán olyan áttekinthető rend volt körülötte, ami mindenképpen ritkaságnak számít az egyetemi és akadémiai világban. Munkahelyi vezetőként nagyfokú segítőkészségét mind szakmai téren, mind pedig az előmenetel vonatkozásában tapasztalhattuk. Kétségtelenül magas igényeket támasztott, s elvárta a teljesítményt tanítványaitól, de tanácsaival segítette is őket. Tudósként és tanárként is hiányozni fog, nekem, sokunknak.

Tóth Sándor László